

A német beszédképesség elsajátítása és a stílus.

A német (modern) nyelvoktatás legaktuálisabb kérdése a beszédképesség elsajátítása. Az erre vonatkozó vélekedések általában nagyon tévovázók, sőt sötétén látók: minnek kínlódni a kérdéssel, amikor úgysem lehet az iskolában ilyen célt elérni. Bizonyos, hogy ez a nézet sok sikertelen próbálkozás eredménye, és mindaddig meg nem oldható, míg közelebbről meg nem határozzuk: milyen fokú legyen a beszédképesség, milyen legyen az a stílus, amellyel a növendék gondolatait kifejezze.

Ha a modern nyelvoktatásnak gyakorlati arcát nézzük, azt látjuk, hogy eddig voltaképpen a főtörekvés az olvasmány megértése volt. Ennek indító okait kutatva, azt tapasztaljuk, hogy bár a célkitűzés a német nyelvnek szóban való elsajátítása is volt, minden jó szándék mellett a főcél *csak az olvasmány megértése lehetett*. A beszédképesség elsajátításának útjában állottak: a célkitűzés pontatlan meghatározása, a nagy létszámú osztályok, az egyes osztályokban a nyelvi órák számának helytelen elosztása, a nyelvi anyag felépítésének tévovázó összeállítása, a nehéz stílusú olvasmányokból származó aprólékosabb grammatizálás, a magyarból németre való fordításnak csak a nyelvtani ismereteken való felépítése. Vagyis voltaképpen a középiskola felsőbb osztályaiban a holt nyelvek tanításának módszere folyt jóval kevesebb órászámmal és több követelménnyel. Az eredmény természetesen nem volt rózsás. Csak a tehetséges (nyelvek tanulására hajlamos) tanulók szövegmegértése volt megfelelő. A tanulmányok folyamán rohamosan szaporodó szavak (a tárgyörök változatossága és túlságos részletezése miatt) az olvasmányok különböző, nehéz stílusa kedvét szegte a tanulóknak, a nyelvtani kategóriákkal nehezen megbírkózó tanulók nyűgnek érezték a nyelvvel való foglalkozást, mert hiszen az irodalmi stílusnak roppant gazdag nyelvi sajátosságait csak a legkiválóbbak voltak képesek logikailag feldolgozni, ami azonban nem jelentette azt, hogy alkalmazni is tudták volna (magyarból németre való fordításnál, a tartalmak elmondásánál), és mivel folytonosan nem gyakorolhatták, leghamarább ment feledésbe. A gyengébb képességűek természetesen sokszor egyszerűbb nyelvtani jelenségekkel is hadilábon álltak, és a tanítás tulajdonképpen azzal küszködött, aminek a megemésztése a különböző típusú tanulók miatt is a legbizonytalanabb, ami a leghamarább megy feledésbe (így a túlságosan nagy szövmennyiség 50—60%-a, a nyelvtani formák), és aminek megtanítása (nyelvtan) voltaképpen nem is lehet cél, hanem csak eszköz a nyelvnek elsajátításánál. (A tanuló tudásának értékelésénél

szintén a nyelvtani kategóriák megértése, illetve alkalmazása jött tekintetbe.)

A félig-meddig grammatizáló nyelvoktatás, mely a holt nyelvek tanításának kényelmes medrű módszeréből vette eredetét, majd pedig bénítólag tartotta fogva sokszor nem is tudatosan a modern nyelvoktatást, — a grammatizáló módszer volt menedéke annak a tanárnak is, aki a beszédkészség elsajátítására törekedett ugyan, de, amint fentebb említettem, a sokszor nehéz stílusú olvasmánnyal kellett megbirkóznia.

Ha a tankönyvek olvasmányainak stílusát vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az rendkívül változatos. Ez a változatosság természetesen nem vonatkozik azona szövegekre, amelyek a nyelvtani anyag feldolgozásán alapulnak, bár a nyelvtani felépítés rohamos igyekezettel történt; — a változatosság főképpen a különböző íróknak és költőknek sokszor egyéni zamatú és a magyar gondolkozásmódtól sokszor messze eső stílusformáira értendő. Csak futólag jegyzek le néhány példát egy I. osztályos tankönyv olvasmányaiból: . . . *Einander zu dienen*, . . . *dass der Magen dieselben bequem verdaue* (szórend + conj.), . . . *hatte gute Geschäfte gemacht*, . . . *die sechs Stunden, die ich noch zu machen habe*, . . . *als er wieder abgestiegen war*, . . . *finf das Pferd zu hinken an*, . . . *die Menschen sind der himmlischen Gabe nicht länger wert*, . . . *flehten, dass er noch etwas möchte an dem Halm stehen lassen*, . . . *eines Tages ging eine Frau*, . . . *Wurde von heftigem Hunger gequält*, . . . *konnte nicht schnell genug der süßen Labung beikommen*, . . . *zu haben eine Spass* . . . — A közölt mondatfoszlányokat mesékből ollóztam ki. A mesék természetesen azért kerültek az I. osztályú könyvbe, mert itt a mese érdekli a gyermekeket. Attól eltekintve, hogy a mesék nem mindegyike íródott 10 éves léleknek, sőt! (Lessing), nyilvánvaló az is, hogy a stílus nyelvtani formái messze túlszárnyalják az I. osztály anyagát; a velük való foglalkozás tehát kínlódás, a tanulót elkedvetleníti, az az érdeklődés, ami kicsírázott benne az apró beszélgetések sikere révén, irtózássá fajul és a későbbi években, hasonló menet mellett, kaotikussá válik és megzavarja a szépen meginduló beszédkészséget.

Az olvasmányi anyagnak ilyenféle összeválogatásából tehát hiányzik a tervszerű felépítés. A nyelvtani anyag befejezéség voltaképpen a különböző íróktól közölt olvasmányokat a tanulóknak meg kellene érteniök. Vagyis a nyelv szerkezetének elsajátítására közölt érdekes szövegek mellett az olvasmányoknak nem kellene új nyelvtani, stílusbeli sajátságokat tartalmazniok. Bizonyos nyelvi rész befejezésével elsajátított szókincsnek és beszédkészségnek elegendőnek kell lennie az olvasmány megértéséhez. Ezen a fokon ne az olvasmányokból vonjuk le a

nyelvtani sajátságokat, hanem közöljünk olyan meséket, elbeszéléseket, leírásokat, amelyeket a tanulók szókincsükkel és beszédképességükkel minden nehézség nélkül megértenek.

A nyelvtani anyag befejezése után aztán nagy óvatossággal szélesedjék most már az olvasmányok stílusa úgynevezett irodalmi stílussá, és itt természetesen az olvasmány alapján mutatunk rá egyes nyelvi jelenségekre. Ezen nyelvi jelenségeknek is azonban aránylag szűk határok közt kell mozogniuk, ha azoknak tudatosításáról van szó, vagyis ha azt akarjuk, hogy élökké váljanak a növendékekben. Bonyolultabb szerkezetű mondatoknak nyelvtani, vagy stilisztikai megmagyarázása helyénvaló, de mint tudásnak megkövetelése meddő harc tömegtanításnál, mely megfertőzi a tanórák kívánatos légkörét.

A modern nyelvoktatás célja a nehezebb stílust illetőleg tehát csak az lehet, hogy a növendék az ilyen formában megírt olvasmányt megértse.

Hogy mennyire haladt a nyelvoktatás csak a szövegmegértésre való (kényszerült) törekvésében, arról már fentebb szó volt és az említett okok közül még egyszer ki kell emelnünk azt, hogy a nyelvoktatás alapján véve a nyelvtani ismeretek tudatosítását hajszolta, sőt kénytelen volt vele, ami pedig nem természetes módja a nyelvek megtanulásának. Hogy miért nem az, azt elméletileg is fejtegethetnők, de a legtökéletesebb megvilágítást mindig a gyakorlatban elért eredmény mutatja.

Mivel tanári pályám kezdetétől fogva legfőbb törekvésem az volt, miképpen lehetne az iskolában a beszédképességre szert tenni, s így valamennyi módszer útját jártam, illetve azoknak eredményét figyelhettem meg másoknál is, az előbbiekre vonatkozólag a következő két példát találok a legjellemzőbbnek.

Meglepő volt a tanulók egy részénél, hogy az érettségi vizsga alkalmával (reáliskola) az írásbeli dolgozat (magyarból németre való fordítás) gyenge nyelvtani ismereteket árult el, viszont a szóbeli vizsgán a németből magyarra való fordítás az írásbelihez képest feltűnően jó eredményt mutatott, ámbár kutatva itt is a lefordított német szöveg nyelvtani szerkezetét, megint csődöt mondott a „tudomány”. A tanulók ezen csoportja az összes osztályokon át mindig hadilábon állt a nyelvtannal, a szabályokat százszor megtanulta és az alkalmazásban a szabály nem tudott önmagától valósággá válni, de a szöveg megértése és a primitív beszédképesség mindig átsegítette őket egyik osztályból a másikba.

Aztán voltak olyan tanulók, akik az I–III. osztályban jelesek és jók voltak, bírtokában voltak a nyelvtani ismereteknek is, de felsőbb osztályokban, amikor az olvasmány lép előtérbe, és amikor egyéni és más gátló körülmények kínozták a tanulót (tanárt), hézagok támadtak a nyelvtani ismeretekben;

a magyarból németre való fordítás gyarlóbbá vált, küszködővé; a beszédképességben hanyatlás állott be, — mert a nyelvérzék fejlesztése teljesen háttérbe szorult, — a szövegmegértésben is különös hullámváz volt észlelhető.

A tapasztalat tehát azt mutatja, hogy a bővebb nyelvtani ismeretek szigorú számonkérésének hajszolása nem hozza meg a kívánt eredményt, a nyelvek megtanulásának (szövegmegértésnek, beszédképességnek) nagyobb és valódi segítőtársa a nyelvérzék fejlesztése. A nyelvtan tehát nem lehet cél, hanem csak eszköz, formai keret, amely tudatosítja a nyelvhelyességet. A nyelvtan elsősorban a tanárnak ad biztos vezetőfonalat. A tanárnak kell építenie valamely stílusnak nyelvtani vázára a nyelvoktatást. Az eljárás tehát nem az, hogy írók stílusából vonjuk le a nyelvtani sajátságokat (ha a beszédképesség elsajátításáról van szó), és olyan finom épületbe vezessük a gyermeket, amelyben biztosan eltéved, és amely előbb-utóbb összedől benne. (Gondoljunk a magyar nyelvtani ismeretekre. Milyen szépen elillannak mint rendszeres ismeretek, és csak mint élő készség maradnak meg: az ő segítségükkel lett és marad nyelvi-leg helyesebb a tanulók stílusa.)

Az már most a kérdés, hogy milyen legyen az a stílus, amit nyelvérzékké formáljunk. És itt eléink tornyosodik először is az a szervezeti különbség, ami a magyar és német nyelv között fennáll, útunkba áll először a két nép gondolkozásmódjának különbsége. Nagy feladat vár tehát ránk, mert hiszen — ha szabad így kifejeznünk magunkat — egy más kifejezés-módon gondolkodó embert kell alakítanunk a növendékekben. (Több nyelven beszélő ember érzi azt, hogyha akár német, akár francia környezetbe kerül, mintha eredeti (magyar) én-je beszédközben jelen sem volna és a mondatok pompás (rá nézve esetleg meglepő) folyékony-sággal túlulnak ajkára; míg magyar környezetben idegen nyelven beszélve olyanokkal, akik nehézkesen beszélnek az idegen nyelvet (vagy néha elegendő az a tudat, hogy a másik is beszél magyarul), mintha magyar énjétől nem tudna szabadulni, annyira bénítólag hat a többiek beszédjében megnyilatkozó gondolkozásmód.)

Az a kérdés vetődik tehát fel bennünk, hogyan tudnók a stílusban csökkenteni a szervezeti különbséget, hogyan tudnánk az idegen nyelvvel közelebb férközni a növendék gondolkozásmódjához, hogyan lehetne a magyar gondolkodásmód (bármily furcsán is hangzik) segítőtársunk a német nyelv elsajátításában.

Ha a magyarországi németek beszédjét megfigyeljük, azokét, akik a magyar nyelvet is beszélnek, feltétlenül észrevehető az, hogy stílusukban megmutatkozik a magyar stílus hatása a

nélkül azonban, hogy stílusuk a német-jelleget természetesen elveszítené. Ez elsősorban az iskolázott emberekre vonatkozik. Az egyszerű ember beszédje, kifejezésmódja, stílusa, gondolkozásmódja pedig nem termel bonyolult nyelvtani épületet. Úgy járunk tehát könnyebb úton, ha magyar gondolkozásmódhoz közelebb álló, érzékeltetőbb formában kifejezve, hasonlatképpen a magyarországi német anyanyelvű tanult ember „beszélt” stílusát választjuk; az egyszerű ember stílusát. A „beszélt” stílus nyelvtanán épüljön fel tehát az a nyelvi szervezet, amit a növendékben nyelvérzékké kell fejlesztenünk. Ebből a nyelvtani keretből kellene tehát kiindulnia a nyelvoktatásnak. Ennek a nyelvtani keretnek nyelvérzékké való átalakítása pedig megoldható úgy a középiskolában, valamint a polgári iskolában, sőt a polgári iskolának tulajdonképpen a fejlettebb stílussal nem is kellene foglalkoznia. (Ezen nyelvtani anyagnak részletes feldolgozását és a módot: miképpen fejleszthető nyelvérzékké, jelen fejtegetésem kereteit nagy mértékben túllépne, egyébként is összeállítottam: Hogyan valósítható meg a német beszéd-készség elsajátítása az iskolában című munkámban.)

Ennek a stílusnak nyelvérzékké való átalakítása után azt fogjuk tapasztalni (középiskolában elsősorban), hogy a nehezebb stílusú olvasmányt is megérti a növendék a nélkül, hogy tudatos volna benne pl. a függő beszéd coniunctivusa. A nehezebb, szebb stílus egyes sajátosságait aztán meg is magyarázhatjuk és így kibővíthetők a nyelvtani ismeretek, de a növendékek beszédjében fölösleges megkövetelni, mert általánosan biztos tudássá az iskolában nem tehetjük. Lesznek azonban majd növendékek, akik mint a magyar nyelvénél is, velük született képességüknél fogva az irodalmi stílus egyes sajátosságaival „szebbé” formálják stílusukat.

Lemle Rezső.

A gyermek lelki fejlődése.

Gyakorlati pedagógus részére alig lehet vonzóbb, szükségesebb és hasznosabb kérdés a címben foglalt tételnél. Hivatásunk a gyermekhez fűz bennünket, mindennapi életünk közöttük folyik le. Munkánk eredménye és értéke a gyermek lelkének ismeretétől függ. Ez a belátás vezet a kérdés kissé részleesebb taglalására. Meggyőződésem, hogy lélektani ismereteink felújítása és állandó bővítése valamennyiünknek elsőrangú szükséglete.

Alapismeretekkel bőven rendelkezhetünk; tanulmányaink folyamán irányításokat kaphatunk, de ezeknek kiegészítése, a